

HET ETEN WORDT
KOUD

5 mei 1945 - 2025

FOTO op pagina 3:

Elle Werners (1943) in het midden.

Rechts van haar: zus Tony (1941)

Links van haar: Jack Hazelwood, een van onze bevrijders.

Een zoektocht naar het verleden

De tekst, getiteld "**Het eten wordt koud**", biedt een intieme blik op het leven in de bezette stad 's-Hertogenbosch tijdens de Tweede Wereldoorlog. Elle beschrijft haar ontdekking van deze schriftjes en de uitdagingen die ze tegenkwam bij het ontcijferen van de teksten. Ze vond het belangrijk om de verhalen te moderniseren, terwijl ze de oorspronkelijke woorden en betekenissen zo veel mogelijk intact hield. Dit proces gaf haar een diep respect voor de generatie van haar ouders, die onder moeilijke omstandigheden leefden.

De tekst behandelt de dagelijkse realiteit van het leven onder de Duitse bezetting, met beschrijvingen van schuilkelders, voedseltekorten en de angst die de mensen ervoeren. Ondanks deze omstandigheden probeerden de mensen hun leven zo normaal mogelijk te houden. Elle reflecteert ook op de bevrijding van 's-Hertogenbosch en de chaos die daarmee gepaard ging, evenals de vreugde en opluchting van de mensen, maar ook de angst en het geweld die de bevrijding met zich meebracht.

Elle's verslag benadrukt het belang van het documenteren van oorlogservaringen om toekomstige generaties te herinneren aan de verschrikkingen van oorlogen. Ze beschrijft hoe haar ouders, ondanks de gruweligheden van de oorlog, hoop hielden en hun leven zo goed mogelijk probeerden voort te zetten. Dit biedt een uniek perspectief op de oorlog, met gedetailleerde beschrijvingen van de strijd en het leven in de stad tijdens deze periode.

Elle reflecteert op de houding van haar vader ten opzichte van de slachtoffers van de oorlog, inclusief de Duitse militairen, en hoe de oorlog de emoties van mensen beïnvloedde. Ze merkt op dat de wereld tijdens de oorlog vaak zwart-wit werd gezien, maar dat deze simplistische kijk niet de werkelijkheid weerspiegelde. Het verslag eindigt met Elle's persoonlijke reflectie over de impact van de oorlog op haar leven en de levens van

haar ouders. Ze benadrukt dat het belangrijk is om deze verhalen te delen en te documenteren, zodat de herinneringen aan de verschrikkingen van de oorlog niet verloren gaan.

Elle beschrijft hoe zij de schriftjes van haar vader ontdekte en de uitdagingen die zij tegenkwam bij het ontcijferen van de teksten. Zij vond het belangrijk om deze verhalen te moderniseren, terwijl zij de oorspronkelijke woorden en betekenissen zoveel mogelijk intact hield. Elle vond dat de verhalen veel meer inhoud hadden dan zij aanvankelijk verwachtte, en het gaf haar diep respect voor de generatie van haar ouders die onder zulke moeilijke omstandigheden leefden. Zij reflecteert op de manier waarop de oorlog de emoties van de mensen beïnvloedde. Zij beschrijft hoe haar ouders, ondanks de verschrikkingen van de oorlog, hoop hielden en hun leven zo goed mogelijk probeerden voort te zetten. De tekst gaat vooral over het beschrijven van de dagelijkse realiteit van het leven onder de Duitse bezetting. De schrijver vertelt over de schuilkelders, het gebrek aan voedsel en de angst die de mensen ervoeren. Ondanks deze omstandigheden probeerden mensen hun leven zo normaal mogelijk te houden. De auteur beschrijft de bevrijding van 's-Hertogenbosch en de chaos die daarmee gepaard ging. Hij herinnert zich de vreugde en de opluchting van de mensen, maar ook de angst en het geweld dat de bevrijding met zich meebracht. 'Het eten wordt koud' biedt een uniek perspectief op deze gebeurtenissen, met gedetailleerde beschrijvingen van de strijd en het leven in de stad tijdens deze periode. In de latere delen van het verslag reflecteert Elle op de betekenis van de oorlogservaringen van haar vader en de lessen die daaruit te trekken zijn. Zij benadrukt het belang van het documenteren van deze verhalen om toekomstige generaties te herinneren aan de verschrikkingen van oorlogen.

Zie ook: www.oorlogsverhalen.com onder de W van werners/ Jan-Theo

Stichting oorlogsfilms en
Erfgoed 's-Hertogenbosch

Foto's: uit het familiearchief

Uitgeverij: BOOKMUNDO

© Elle Brenninkmeijer-Werners

Eerste Druk - Waalwijk, 30 maart 2025

INLEIDING door Elle Werners

Op foto's zie ik een klein blond meisje met een zorgelijk, bedrukt gezichtje. Geen lachebekje. Mijn anderhalf jaar oudere zusje Tony en ik hadden echte soldatenpakjes, waar we beretrots op waren. Samen met een van onze Canadese bevrijders Jack poseerden we op een heuse jeep. Ook herinner ik me nog de bevrijdingsfeesten. De stad ontplofte van vreugde! Nu, na bijna tachtig jaar, dringt de roerige werkelijkheid van destijds zich aan mij op. Ik herinnerde mij (van horen zeggen) dat mijn vader af en toe iets opschreef. Na enig zoeken en navragen kwamen dankzij mijn jongste zus de schriftjes van mijn vader mij kortgeleden voor het eerst onder ogen. Eerst de kopietjes, die mijn oudste zus me stuurde. Ik was vooral nieuwsgierig. Ze schreef: 'Papa heeft op twee notitieblokjes geschreven. Een gedeelte zat nog met een nietje vast, andere velletjes zijn los. Ik ga ze sorteren na kopiëring'. Ik begon met het te ontcijferen. Het was een haast onmogelijke taak: met potlood geschreven op deels gelinieerd, deels ruitjespapier. Veel teksten waren weer doorgestreept, maar daar heb ik me niets van aangetrokken. Enkele losse blaadjes maakten het nog lastiger om de volgorde

te bepalen; en bijna nergens gedateerd! Kort geleden kwam ik toevallig het boekje tegen van Jos Verstraeten. Geschreven en uitgegeven: 's-Hertogenbosch, December 1944. STORM OVER DEN BOSCH. Dagboek over de Eindstrijd van de Bevrijding van 's-Hertogenbosch. Eigen beheer, 1944. (eerste druk), 31 blz. Hij woonde aan de Citadellaan en hield een dagboek bijna exact in dezelfde periode. Maar ik ontdekte al lezende dat hij bijna om de hoek woonde, en misschien zelfs in onze schuilkelder heeft geschuild! Het verhaal loopt bijna volledig synchroon met van mijn vader. Alleen vanuit een heel andere invalshoek en met heel andere bewoordingen. En...het is heel secuur gedateerd, waardoor ik alle verhalen van mijn vader nu ook precies in de tijd kan plaatsen. Hij begint met: 'Een striemende najaarsregen jaagt over het oude marktplein van Brabants hoofdstad dat op deze Zaterdagmorgen een troosteloos beeld biedt. Het begint op Zaterdag 9 september 1944, en eindigt op Vrijdag 27 oktober 1944. Hij eindigt met: 'Want het leven gaat verder.' Daarna kon ik me er niet meer van losmaken. Het bleef maar spoken door mijn hoofd. Ik heb de spelling gemoderniseerd om het

leesbaar te maken. Spelfouten of schrijffouten heb ik gecorrigeerd en de interpunctie omwille van de leesbaarheid soms aangepast. Verder heb ik de tekst zoveel mogelijk intact gelaten. Daarna ben ik op zoek gegaan naar achtergrondinformatie. Het had veel meer inhoud dan ik aanvankelijk voor mogelijk hield. Ik kreeg steeds meer medelijden en diep respect voor mijn ouders en hun generatie. Ze hadden lef. Ze volgden hun hart en bleven hopen op een betere toekomst. Ze namen het leven zoals dat kwam. Van de gruwelijkheden die plaatsvonden in de concentratiekampen hadden ze toen nog geen idee. Wat me het meest opviel in het verslag van mijn vader was zijn houding ten opzichte van de mensen om hem heen. Het lijdend. Enerzijds verbijstering: - dit is nu oorlog, zoals ik het las in de boekjes van mijn jongensjaren -. En anderzijds: in een oorlog heb je alleen maar verliezers: - zowel bij vijand als bij vriend -. 'Ik ben goed, jij bent slecht' is het makkelijkste wereldbeeld. De wereld was voor de mensen in oorlogstijd helemaal zwart-wit ingedeeld. Ondanks alles is dat natuurlijk te simpel en sterk vertekend. Ook toen zat de wereld natuurlijk niet zo in elkaar. Wat mij zeer ontroerde in het verslag van mijn vader is zijn houding ten opzichte van de

slachtoffers. Daar hoorden ook de Duitse militairen bij. (Lees over zijn ontmoetingen met een aantal van deze mannen.) Inmiddels behoor ik tot de senioren van nu. Senioren die groot zijn geworden in een tijd dat praten over grensoverschrijdende gebeurtenissen niet gewoon was. De oorlog was in letterlijke en figuurlijke zin een zéér grensoverschrijdende gebeurtenis. Onze manier om ermee om te gaan was: flink studeren en hard werken; geen emoties. Heel erg je best doen om moeilijke herinneringen niet onder ogen te zien. De vuile was vooral niet buiten hangen. Ik heb zelf niet zoveel herinneringen aan de oorlog, daarvoor was ik nog te klein. Wel aan de tijd daarna, en aan de sfeer die er hing. We baden elke avond voor het slapen met onze ouders: 'Nooit meer oorlog, Lieve Heer'. Eten was ook heel beladen. Je bordje leeg eten en vooral dankbaar zijn dat er wat te eten was! Daar had ik een gruwelijke hekel aan. Wat de spelletjes op straat betreft, dat had ook nog vaak te maken met de oorlogstijd. Luxe was er niet. Kleren werden genaaid 's avonds als we op bed lagen. En tante en oma breiden prachtige truien van uitgehaalde wol. Haren werden gewassen met Lodaline boven een zinken teiltje. Over de gebeurtenissen uit de oorlogsjaren werd nooit echt gepraat. Wel gewaarschuwd en

gedreigd. Uit nieuwsgierigheid ben ik zoek gegaan naar literatuur over die angstige jaren. Ik wist dat mijn moeder een ‘verboden’ kast had in de kamer boven de poort met het gouden plafond. Daar mochten wij niet komen. Een boekenkastje met rechts en links glas-in-looddeurtjes. Die waren afgesloten met een sleuteltje. Toen ik wist waar dat verstopt lag ben ik stiekem op zoek gegaan naar informatie. Wat mij nog bijgebleven is, was het onthutsende boek over een zekere Daniela, een Joods meisje. Hierin werden experimenten beschreven die op jonge vrouwen werden uitgevoerd. Er lagen veel illegaal gedrukte boekjes en blaadjes, pamfletten enz. in die kast. Mijn moeder heeft alles met argusogen bewaakt. De doos met ‘oorlogsspullen’ is nog in het bezit van onze familie.

